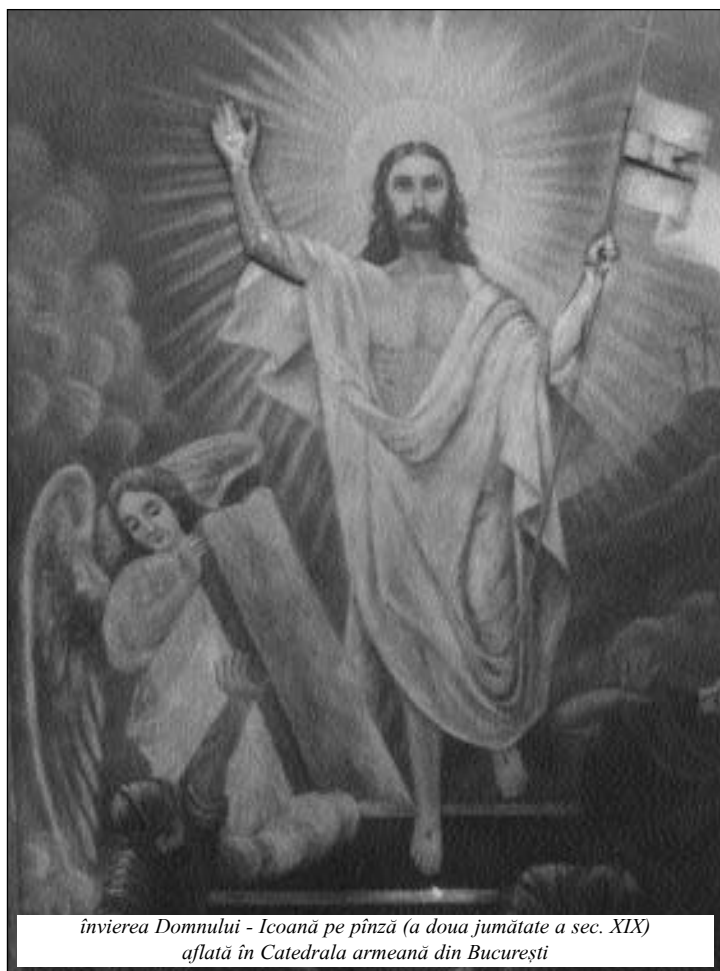

Hristos a Înviat!

învierea Domnului - Icoană pe pînză (a doua jumătate a sec. XIX)
aflată în Catedrala armeană din București

«Doamne Dumnezeule Iisus Hristoase, Tu izvor de milă, dăruitor al tuturor bunătăților, Tu fiu al Celui preainalt, miluiește-mă, apără-mă pe mine și arată-mi dragostea și bunătatea Ta. Privește Doamne suferințele mele; iată inima-mi zdrobită, apropie-te de durerea mea, ascultă chinurile mele fără de leac și ajută-mă să scap de toate restricțiile care mă duc spre pierzanie.

Atinge cu al Tău har, rănile și durerile-mi toate; apropie-ți urechea cu duioșie de suspinele-mi înlăcrimate, ascultă tînguirea-mi jalnică, ce vine din adîncurile adînci ale mormîntului meu; fie ca glasul rugător al ființei mele zdrobite, să ajungă pînă la tronul Tău cel înalt».

Grigor NAREKAȚI
din *Cartea Plîngerii*, cap. LXIV

Femeia armeană-victimă a genocidului

Femeia devine sinonim pentru națiune, atît biologic cît și spiritual și cultural. În general atacurile ce au ca țintă națiunea, în scopul de a o distruge, sînt orientate, în modul cel mai brutal, asupra femeilor de orice vîrstă și asupra potențialului lor reproductiv. Violul este asociat, istoric, cu afacerile moderne de război și de ocupație militară. Dezonorarea femeii constituie o modalitate de a discredita, între altele, eticul. În această conexiune violul este văzut ca o cale de a te răzbuna pe celălalt. Violînd femeia la vîrsta la care poate purta sarcina, cel ce urmărește eliminarea etnică intenționează să distrugă leagănul națiunii oponente. Mary Flestiner scria că „genocidul este actul ce începe prin femeie și copil”. Deși genocidul armenilor, de la începutul secolului al XX-lea, este dovedit

că a debutat prin eliminarea părții masculine – bărbații au fost înrolați de către otomani și plasați în batalioane, mii dintre ei fiind uciși – femeia armeană avea să fie transformată în obiectivul atrocităților kurzilor și turcilor. Femeile, alături de copii și bătrîni au fost silite să-și părăsească orașele și satele din Anatolia, fiind trimise la moarte într-un adevărat convoi prin deșert spre Eufurat, devenit „cimitirul acvatic al armenilor”.

Constantin Viorel
MIHAI

(continuare în pagina 3)

Trei femei armenice, în 1915, în ajunul deportării spre Deir es Zor. Prima din stînga este Anig Vartanian.
Fotografie pusă la dispoziție de fiica ei,
Vanuş Neamtu

Membră a NATO și fidelă aliată a Vestului în epoca războiului rece, Turcia aspiră de patruzeci de ani să devină și membră a Uniunii Europene (UE). Primirea în Uniunea Europeană este văzută de Turcia ca o răsplată pentru serviciile aduse intereselor militare occidentale (în special americane), răsplată care ar trebui acordată în mod necondiționat. Ani la rînd visul european al Turciei a fost spulberat de Grecia, țară deja membră a UE, care a blocat în mod constant apropierea dintre Turcia și Uniune, invocînd chestiunea cipriotă. Situație foarte convenabilă pentru occidentali care nu au fost nevoiți să insiste pe dosarul kurd sau cel al persecuțiilor politice din Turcia și au putut poza în binevoitori față de aspirațiile europene ale Ankarai, reușind în acest fel să nu zgîndăre hipersensibilitatea naționalistă a turcilor și să-și continue și dezvolte relațiile de afaceri cu Turcia.

Sentimentele proeuropene și orgoliul turcesc au primit o grea lovitură atunci cînd Ankara a văzut cum

noi veniți est-europeni „intră peste rînd” și sînt primiți în UE, în timp ce Turcia, cel mai vechi candidat la aderare (încă din 1963), este lăsată în continuare la ușă. Cea mai grea palmă pentru Turcia a fost primirea în UE a Ciprului chiar și neunificat, dar numai cu partea sa grecească și fără Republica Turcă a Ciprului de Nord, ceea ce a întărit convingerea Ankarai că Uniunea ar fi

un club exclusivist de țări creștine ce nu vor accepta niciodată aderarea Turciei pentru simplul motiv că ar fi o țară musulmană. S-a văzut în mod limpede că turcii încă nu au înțeles că Occidentul și Orientul au încetat să mai fie niște noțiuni strict geografice, căpătînd o adîncă încărcătură de civilizație. Occidentul se termină

acoperind civilizația, ordinar, respectarea drepturilor individuale și colective, inclusiv cele naționale. Turcia crede că i se cuvine să intre în UE cu un genocid

Vartan MARTAIAN

(continuare în pagina 8)

TURCIA, EUROPA ȘI ARMENII

LA DOUĂ SĂPTĂMÎNI

de Mihai STEPAN CAZAZIAN

ILUZIA

De peste 80 de ani armenii trăiesc o mare iluzie. Ei cred, și continuă să creadă că drama lor, deși cunoscută de o lume întreagă va fi recunoscută. Desigur, ideea că adevărul va triumfa este un principiu de la care nu putem abdica. Dar timpul trece și acest crez devine, parcă din ce în ce mai îndepărtat. Se transformă în iluzie... Cei ce au trăit acele orori sînt tot mai puțini... Ne privesc din fotografii. Chiar și copiii lor au murit sau au îmbătrînit. Unii au ajuns să spună că prea mult „batem moneada” pe acest subiect, prea ne complacem și ne plîngem. În fond istoria armenilor a mers înainte. Avem o țară independentă și viitorul este plin de speranță. Acele crime din 1915 pot fi prescise? Desigur 24 aprilie poate să rămînă o zi de aducere aminte și poate că este suficient atît! Sper să greșesc dar de multe ori trăiesc cu impresia că această zi de comemorare a începutului dramei armenilor este, pentru unii, doar o obligație. Numai cei ce au trăit sau au avut în familie neamuri ucise mai simt cu adevărat importanța acestei zile. Plîng cu lacrimi care nu s-au uscat pe obraji. Pentru ei 1915 nu a fost o iluzie. Și nu pot crede că adevărul pe care-l strigă, atît cît mai pot, va rămîne necondamnat. Din păcate atîtea și atîtea crime ce au urmat genocidului săvîrșit împotriva armenilor au demonstrat tocmai acest fapt: dacă greșelile istoriei nu sînt condamnate riscăm să greșim la nesfîrșit. Am intrat în secolul XXI și crimele continuă iar genocidul nu este, din păcate, doar un termen rămas în dicționar. Noi armenii avem datoria dar și obligația, chiar dacă supraviețuitorii din 1915 vor fi tot mai puțini, să credem în izbînda noastră. Unele națiuni au înțeles sensul luptei pe care o ducem și poate că ziua în care iluzia va deveni realitate nu este departe.

Pagina 3

CARAGIALE
ÎN LIMBA
ARMEANĂ

Paginile 4-5

DOSAR
1915

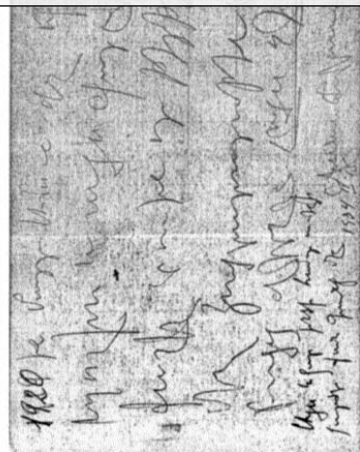
Pagina 6

MEMORIILE
LUI
BATZARIA

Pagina 7

VONNEGUT
ȘI TRAGEDIA
ARMENILOR

Cu 83 de ani întîrziere ...

Fotografia pe care o reproducem alăturat a fost realizată acum 83 de ani, în 1920, la 5 ani după masacre, la cererea Patriarhiei Armene din Constantinopol, cu scopul de a fi publicată în ziarele timpului. Fotografia înfățișează o imagine a urmărilor genocidului: doi copilași orfani, scăpați de la moarte, unul din Trabezund celălalt din Erzinga care, după cum scrie în subsolul fotografiei, „au bătut din paharul amar al vieții”.

Fotografia ne-a fost pusă la dispoziție, toamna trecută, de Vahan Margosian, unul din cei doi orfani din fotografie, cel din dreap-

ta. Din nefericire, acum 3 luni el a trecut în neființă la vîrsta de 95 de ani, iar noi nu am fi putut găsi un moment mai potrivit pentru a-i onora memoria decît acum, cu ocazia zilei de 24 aprilie. Reversul fotografiei conține o însemnare foarte semnificativă făcută cu ani în urmă de Vahan Margosian, unde putem citi: „Această fotografie valorează pentru mine mai mult decît o comoară, 1934-II-15”.

Și într-adevăr, fotografia aceasta a reprezentat comoara vieții sale, căci ea reprezenta singura legătu-

Edvard JEAMGOCIAN

(continuare în pagina 3)

POLITICA ȘI GENOCIDUL

Mai întâi să definim termenii pe care îi întrebuințăm spre a evita confuziile atât de dorite de unii sau alții. Politica este însuși viața iar viața este un lanț de decizii. Orice decizie luată este un gest politic, inclusiv decizia de a prefera și cumpăra un anumit detergent. Pentru spiritele mai înguste noțiunea de politică s-ar restrânge la activitatea guvernelor. Dar chiar și așa, guvernele, ca unele ce administrează întreaga activitate economică, socială și culturală a unei țări, se implică profund în viața personală a fiecăruia și în acest fel exclud dezinteresul (sau interesul diminuat) față de politică a insului care face pînă la urmă obiectul acesteia. Așadar propagarea ideii de diminuare a atenției cetățeanului față de actul politic nu poate fi determinată decît de un interes manifest care are ca scop prostirea lui și anihilarea activității civice a acestuia desigur atunci cînd nu e vorba de simplism („sancta simplicitas”). Publicația „Ararat” după o perioadă în care, din varii motive, a prezentat mai slab viața politică a tinerei Republici Armenia, în ultima vreme, folosind cu promptitudine materialele publicate în presa din Armenia („Azg”, „Aravot”, „Erkir” și altele) precum și cele din diaspora („Jamanag”, „Marmara”, „Așharh”, „Asbarez”, „Nor Or”, „Jahakir”, „France-Armenie”, „Armenian International Magazine” și altele) ține la curent pe cititori cu mersul vieții politice din patrie prezentînd aspectele sale luminoase sau umbrite, după caz. În acest fel publicația își face datoria față de cititor rupînd total cu tradiția presei predecembriste care era cunoscută prin obiceiul ei de a ocoli sau ignora cele mai evidente evenimente din rațiuni de secretomanie galopantă generalizată și cosmeticofilie paroxistică acută. (Să ne amintim de cutremurul din 1977 care fost anunțat pe posturile de radio și TV cu câteva ore mai tîrziu, după ce s-a primit aprobarea de la „cabinetul 1”!) Or numai privind adevărul în față există șansa de a eradica aspectele care barează ieșirile din impas. Pentru cititorii noștri fideli este desigur jenantă înșirarea acestor adevăruri banale, dar pentru că mai există voci care se exprimă public de pe poziții arhaice am ținut să revenim cu aceste observații.

Nu este întîmplător că din rîndurile acestor voci fac parte și cei care s-au „plictisit” să citească materiale pe tematica Genocidului. Aici lucrurile sînt mai grave. Mai întâi este vorba de Genocidul în general, ca fenomen universal. Apoi este vorba de cel din 1915. Să le luăm pe rînd. Oricum, parafrazînd un om politic din secolul XX, trebuie să spunem celor care astupă urechile cînd aud această temă: „S-ar putea să nu te intereseze Genocidul, dar Genocidul se interesează de tine!”

Problema Genocidului a devenit de o acută actualitate. Chiar și știrile din ziarele de dimineață o dovedesc. Ce este altceva războiul care a avut loc în Irak, decît teama de un posibil nou Genocid? Pe lîngă implicațiile economice și politice inerente ce decurg. Cine nu-și aduce aminte de ororile transmise pe posturile TV cu puțini ani în urmă și cadavrele tutsilor plutind pe fluviile africane din Ruanda? Transmise desigur fără aprobarea celor cărora „nu le plac” realitățile. Dar isprăvile lui Pol Poth în Cambogia ce au fost, nu Genocid calificat? Sau ce a fost măcelul din Sumgait? Or isprăvile unora și altora în Kosovo?

Dar iată se găsesc unii care caută să șteargă sau să atenueze din memoria omenirii realitatea Holocaustului de sorginte nazistă. Termen prescurtat din germanul „nazionalismus”. Precizare necesară ca să reamintim că genocidurile apar de obicei pe terenul exacerbării diferitelor naționalisme. Or iată că la orizontul istoriei se ițește amenințarea unor confruntări înfricoșătoare iar dosarul Irak ar putea fi doar o prefață. Și să nu apelăm la amintirea istoriei pentru a trage învățăminte pentru prezent? De ce ni se sugerează această lobotomie? Cine și ce are de cîștigat? Cititorul în nici un caz nu.

În lume, în țările importante, SUA, Rusia, Franța, Anglia, Israel, Italia există și funcționează fundații și Institute de Cercetări și Studii ale problemelor Genocidului. Și asta fără aprobarea celor cărora „nu le place” subiectul. Se țin congrese și simpozioane, se publică reviste dedicate subiectului, se tipăresc cărți, chiar recent la noi, *Institutul European* de la Iași a tradus și publicat anul trecut un volum pe această temă avînd ca autor pe prestigiosul Yves Ternon. De ce? Pentru că o dată cu proliferarea mijloacelor (nu am spus doar „armelor”) de distrugere în masă pericolul mondial a crescut amenințător. Este ceea ce atrage atenția Zuckerman, autorul unei documentate lucrări publicate pe internet, unde se arată cum în întreg secol XX, numărul persoanelor ucise în acțiuni genocidare depășește cu mult cel al persoanelor căzute pe cîmpurile de luptă. Și, lucru ce trebuie subliniat, acțiunile genocidare au fost totdeauna gîndite, pregătite, planificate și executate de guverne aflate la conducerea statelor, împotriva propriilor cetățeni. Așa cum

s-a întîmplat de altfel și în 1915 de exemplu.

Problema Genocidului a intrat în ultima vreme în vizorul unor grupe de studiu, așa cum am arătat mai înainte, datorită gravității crescute de puterea și eficiența mult sporită a armelor moderne tot mai sofisticate și mai ușor de minuit. Dar acest subiect, fiind o activitate a omului, în mod incert are numeroase fațete și implicații. Ca atare, profesorul J. M. Rummel din SUA, s-a aplecat asupra acestei teme plasînd-o într-un context mai larg și anume acela a fondului de violență ca o componentă deviantă a unei tipologie umane. El studiază fenomenologia genocidară sub incidența aspectelor psihologiei sociale, abordînd filozofia și teoria conflictelor și violenței. Definind fenomenologia socială sub incidența unei teorii originale a „cîmpului sociocultural și psihologic” operînd cu noțiuni ca percepția intergrupală, conflictele latente, precum și alte structuri ale societății și naturii umane, în scopul stabilirii ecuațiilor comportamentale sociale, Rummel folosește noțiunea de „democid”. Oricum am denumi fenomenul, el are ca bază stările conflictuale bazate pe intoleranța față de diferență, privită ca o inferioritate ce trebuie eliminată și lichidată de cei care dețin puterea la un moment dat.

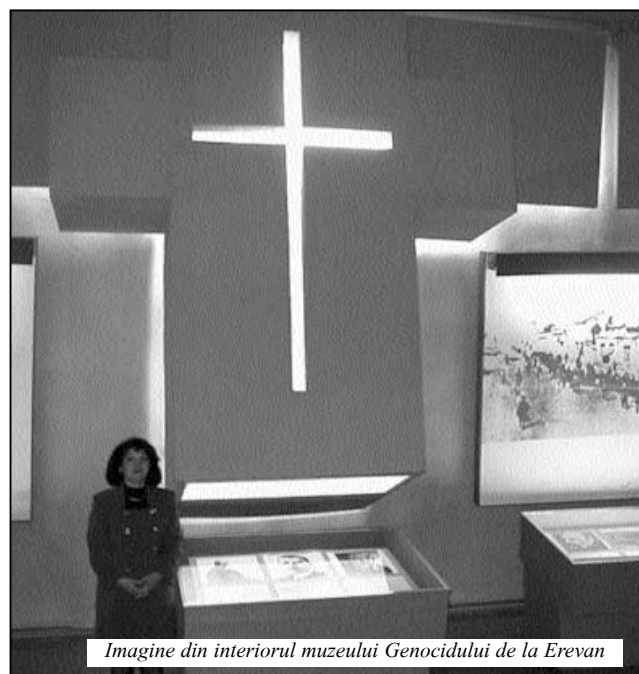
Analizînd fenomenul de Genocid, autorul american Zuckerman propune o analiză psihologică, istorică, medicală, biologică, și nu în ultimul rînd educațională a fenomenului. Concluzia lui rezidă în propunerea de a se

apt să prevină din timp stările de „pregenocid” adică acele tendințe care sînt apte de a declanșa ireparabilul.

Politica este strîns legată de fenomenul de Genocid și pe agenda guvernului de la Erevan, care a inițiat o ofensivă pentru recunoașterea Genocidului ce a avut loc în 1915. Nu se poate spune că nu s-au înregistrat succese: Franța, Rusia, Italia și alte țări au recunoscut oficial Genocidul. Dar SUA și Anglia, mîinate de interesele petroliere au amînat această problemă *sine die*. Și totuși au mai fost și alte efecte. Turcia, observînd progresul Armeniei, încet dar sigur, în această direcție, a introdus în programa sa de învățămînt studiul genocidului anti-(armean, grec, nestorian), recunoscînd implicit o realitate pe care s-a silit decenii de-a rîndul s-o treacă cu forța sub tăcere. Este adevărat că această programă propagă punctul de vedere actual al guvernului turc de justificare a celor întîmplate în anii 1915-1920 și după. Dar de la „nu a fost nimic!” la „să vă spunem noi cum a fost” este un pas, zicem, important.

Toate aceste probleme sînt prea importante pentru noi ca să ne permitem să le ignorăm sau să le acordăm un spațiu de complezență. Cine nu are nici o picătură de sînge vărsată de străbunii săi în nisipul din Deir-es-Zor nu va înțelege niciodată esența problemei Genocidului. Cine nu se mai consideră că porcede de la rădăcinile înfipte în Masis (acum după vreo 85 de ani, așa cum o fac ai mei după 1000 de ani) nu va fi interesat de ce se întîmplă într-o țară îndepărtată de care nu se simt legați. La care se adaugă *tabula rasa* în materie de cultură națională, datorită marelui hiatus școlar predecembrist și a lipsei de interes în consultarea tipăriturilor în materie care totuși au mai apărut de cînta timp.

O să spuneți că vorbim de cei puțini la număr. Dar oricît ar fi de mare un „butoi de miere” el tot trebuie păzit. Nu-i așa?

Imagine din interiorul muzeului Genocidului de la Erevan

preda în școli materia „Genocid” cu scopul de a pregăti personalul

Arpiar SAHAGHIAN

ARARAT

**Bilunar al
Uniunii Armenilor din România**

Redactor șef: Mihai STEPAN-CAZAZIAN
Redactori: Eduard ANTONIAN, Vartan MARTAIAN
Fotoreporter: Mihai GHEORGHIU
Colaboratori: Arachel MUSAIAN (Constanța)
Correspondenți din străinătate: Edvard JEAMGOCIAN (New York), Anton Lanis AHAZIAN (Toronto), Giuseppe MUNARINI (Padova)

Difuzare: Drtad BARTUMIAN
Tehnoredactare: Mihai HĂBULESCU
e-mail: ziar_ararat@yahoo.com

ADRESA REDACȚIEI: Str. Armenească 13, București – 2
Tel. / Fax: 314.67.83, Fax: 311.14.20

Tiparul executat la ARARAT s.r.l.
I.S.S.N. 1220-9678

Potrivit art. 206 Cod penal, responsabilitatea juridică pentru conținutul articolului aparține autorului. În cazul unor agenții de presă și personalități citate, responsabilitatea juridică le revine acestora.

Redacția nu împărtășește în mod obligatoriu punctele de vedere exprimate în articolele semnate de colaboratori.

Rapoarte de presă

Crema conducerii intelectualității armene este asasinată

Istanbul - Pe 24 Aprilie 1915, crema *inteligenței* armene occidentale din Istanbul includea 195 de scriitori, 165 de pictori, 55 de compozitori - incluzîndu-l pe Komitas Vartabed, 340 de doctori, farmaciști și dentiști, 175 de profesori, 170 de avocați și arhitecți.

Printre cei asasinați se găseau poeți armeni de talie mondială ca Krikor Zohrab, Daniel Varujan, Yeruhan, Siamanto (Adom Yerjannian), Rupen Zaratarian, Melkon Gurjian, Rupen Sevag, Ardașes Harutunian, și Dikran Șugurian.

Toți au fost arestați în mod arbitrar, fără nici un motiv sau mandat, și trimiși în exil în Anatolia unde au fost executați unul câte unul de către jandarmii turci. Numai Komitas a fost cruțat, pentru a-și duce mai tîrziu viața-i distrusă la Paris în tratamente psihiatrice lipsite de succes.

Premii ♦ Premii ♦ Premii ♦ Premii ♦ Premii ♦ Premii ♦ Premii

Avem bucuria și plăcerea să scriem pentru a nu știu cîta oară despre meritele unor conaționali de-ai noștri care fac cinste țării în care s-au format și au activat afar și comunității de care sînt atît de legați.

Este în primul rînd vorba de valoare dar și de oameni care cu trudă și dragoste pentru munca lor au lăsat urme în domeniile unde s-au făcut remarcăți.

Prof. univ. dr. Bergi Așgian sau pianistul Harry Tavitian și excepționalul arbitru internațional Varac Pelenghian sînt numai trei exemple recente despre care scriem în acest colț de pagină cu prilejul conferirii unor premii.

Ne alăturăm și noi celor trei premiați felicitîndu-i atît din partea Uniunii Armenilor cît și din partea redacției noastre.

Bergi Așgian

La 4 aprilie a.c. prin decret prezidențial președintele României a conferit domnului prof. univ. dr. Bergi Așgian Ordinul național Serviciul Credincios în grad de Cavalier. Acest ordin a fost conferit profesorului Așgian pentru contribuția remarcabilă pe care a avut-o la promovarea științelor medicale din România precum și pentru întreaga activitate didactică și științifică.

Varac Pelenghian

Prin decret prezidențial pentru performanțele sportive remarcabile, pentru pregătirea și asigurarea condițiilor necesare obținerii unor rezultate sportive deosebite domnului Varac Pelenghian fost arbitru internațional de handbal i-a

fost conferită Medalia națională Pentru Merit clasa a III-a. (M.S.)

Harry Tavitian

Recent, Societatea Română de Radiodifuziune a organizat, în Studioul „Mihail Jora“, Gala Premiilor de Jazz – o manifestare care a reunit cei mai valoroși jazz-meni ai momentului din România. Ei au fost recompensați pentru activitatea deosebită din anul 2002, Harry Tavitian a primit „Premiul special al juriului“.

Emisiunea „Colecția de jazz“ de pe canalul Radio România Muzical difuzează, în fiecare duminică, pînă la 11 mai un serial ce cuprinde fragmente înregistrate în concert, precum și opinii ale participanților la Gala Premiilor de Jazz. (M.K.)

... în ajutorul populației Irakului

Vace Arslanian a fost un armean născut și crescut în Siria și care a emigrat în 1975 în Canada, la Montreal. El a fost reprezentantul Crucii Roșii Canadiene în Bagdad, și responsabil cu logistica tuturor operațiilor Crucii Roșii Internaționale în Irak. Rămăsese unul dintre cei 6 reprezentanți ai acestei organizații internaționale în Bagdad.

La începutul ostilităților din Irak, Arslanian a fost sfătuit să se întoarcă în Canada dar el a preferat să stea în Bagdad, ca să poată să ajute populația orașului, victimele nevinovate ale acestui conflict.

În ziua de 8 Aprilie, 2003, mașina pe care o conducea a fost prinsă în mijlocul unor lupte de stradă, între trupele americane și cele irakiene ce apărau orașul. Mașina a fost lovită și Arslanian a murit pe loc.

Vestea tragică a morții lui Vace Arslanian a fost transmisă de presa și televiziunea canadiană. Cu această ocazie, Robert Barnes, președintele Crucii Roșii Canadiene, a declarat că „este o zi tristă pentru întreaga mișcare internațională a Crucii și Semilunii Roșii și în special pentru Crucea Roșie din Canada“.

La cele de mai sus, aș putea să adaug că moartea lui Vace Arslanian a reprezentat și pentru comunitatea armeană o pierdere importantă.

Lanis Anton ȘAHAZIZIAN Toronto

Cu 83 de ani întîrziere ...

(continuare din pagina 1)

ră cu patria sa, cu pămîntul străbunilor săi. Vahan Margosian după ce și-a pierdut, la masacre, părinții, frații și sora, și petrecut parte din viață la orfelinatul Karaghiozian din Constantinopol, a găsit refugiu și ocrotire pe pămîntul României la Orfelinatul Armean de la Strunga.

Cei 198 de orfani, băieți și fete, care au fost adăpostiți timp de trei ani la Orfelinatul de la Strunga (1923-1926), au fost primiți în România cu brațele deschise și datorită îngrijirii părintești și educației primite ei au reușit să se integreze în comunitățile armene din lume și să devină oameni de valoare ai nației lor.

Merită ca de acest Aprilie 24 să ne aducem aminte și să onorăm memoria tuturor acelor dascăli ai Orfelinatului Armean de la Strunga care au îngrijit și educat cu abnegație acei orfani sărmani

adăpostiți pe pămîntul ospitalier al României: Sarkis Srenț Kălăgian, Siranus Srenț Kălăgian, Eliz Srenț, Alexandr Giublenkian, Levon Șatrian, Zareh Bâlbul Baronian, Nșan Maganian, Zaruhi Maganian, Gurghen Gianikian, Lusaper Ciadrgian, Baruir Levonian, Hacıg Eganian, Sirag Căscanian, Sarkis Ghiozirian, Nazaret, H. Tocatljan, Martiros, Hagop Băzdighian, Drăgan și medicii Aram Salpi Sahaghian, Sarkis Suren Uzunian, Hovsep Der Stepanian.

Iată deci că această fotografie îngălbenită de vreme vine cu o întîrziere de 83 de ani să-și îndeplinească misiunea pe care o avusesc: să fie publicată și să demonstreze lumii întregi că genocidul împotriva armenilor a eșuat și că armenii au supraviețuit!

Edvard JEAMGOCIAN

Femeia armeană victimă a genocidului

(continuare din pagina 1)

Pe drum soldații turci și criminalii kurzi au atacat femeile, supunîndu-le violului. Nu a existat nici o excepție: femei gravide, fete, bunici. Femeile tinere erau scoase din grupul deportaților și aduse în stare de sclavie sexuală pentru trupele turcești sau pentru haremurile liderilor kurzi. Inevitabil ele s-au îmbolnăvit, contactînd sifilis și gonoree. În momentul următor, la Bitlis, fetele armene erau executate din ordinul comandantului orașului pentru „epuizarea forței vitale a armatei otomane (infectînd)... copiii Vaterland-ului“. Astfel femeia armeană a devenit victima lipsită de ajutor, cîteva și-au găsit scăparea trecînd, aparent, la islamism sau fugînd, iar altele s-au sinucis. Mărturii ale atrocităților la care au fost supuse armencele pot fi regăsite, printre alte surse, și în relatările lui Faiez-el-Ghoccin sau ale lui Leslie A. Davis, consulul american la Kharput. Acesta din urmă scria „(...) Cînd parcurgeți tabăra de deportați, mamele vă întind copiii lor rugîndu-vă să-i luați. De fapt, turcii au ales dintre acești copii și dintre tinerele fete pentru a face din ele sclave sau mai rău. Și-au adus cu ei pînă și medicii pentru a examina fetele cele mai interesante și pentru a pune mîna pe cele mai frumoase (...). Așadar femeia armeană, legatura dintre străvechea Armenie și viitor, devenea victimă a barbariei turce și kurde încurajată de dorința ideologilor panturanici de renaștere a „pămîntului natal“, Turanul, prefigurînd, totodată, ceea ce avea să se întîmple, la o altă scară, în preajma celui de-al doilea război mondial.

Constantin Viorel MIHAI

Uniunea Armenilor din România anunță că adresa de e-mail la care puteți scrie este: uniunea_armenilor@aci.ro

Caragiale în limba armeană

Deși am primit cu întîrziere revista de literatură Karun (nr. 12/2002) ce apare la Erevan ne face plăcere să consemnăm consacarea unui număr de 15 pagini marelui dramaturg Ion Luca Caragiale de la a cărui naștere s-au împlinit anul trecut 150 de ani. Textul introductiv este semnat de Agop Arachelian președinte al Asociației Armenia-România care scrie și de prietenia dintre marele dramaturg și ziaristul Vartan Mesutgian cel ce a fondat revista Ararat. În continuare sînt prezentate, în traducere în limba armeană

schițele Five O'Clock, Lanțul slăbiciunilor și Amici. Traducerile au fost realizate de Agop Arachelian și Manuk Manuchian. Schițele sînt ilustrate cu gravuri de epocă reprezentînd Bucureștiul (1868) Teatrul Național (1860), Hanul lui Manuc (1841) și Turnul Colței la 1853.

Integrare Europeană la Iași

În perioada 15-19 aprilie la Iași a avut loc seminarul cu tema „Integrare europeană și interculturalitate“ organizat de Comunitatea Italiană din România. Prelegeri interesante cum ar fi „Dimensiunea culturală a integrării europene a României și impactul asupra grupurilor etnice“, „Modalități concrete de promovare a identității etnice în contextul integrării europene“ sau „Dimensiunile identității culturale ale tinerilor aparținînd grupurilor etnice“ susținute de sociologi de la Universitatea Al. I. Cuza din Iași au stîrnit interesul participanților. Grupul țintă al seminarului, adică tinerii aparținînd minorităților naționale din România au conștientizat încă o dată că de fapt sînt cetățeni europeni într-o lume în care nu există nici o țară „absolut națională“ în care toată populația să vorbească aceeași limbă, să aibă aceeași origine etnică sau aceeași credință religioasă. Concluziile au fost la rîndul lor eficiente, participanții arătîndu-se îngrijorați de scăderea numărului de cetățeni aparținînd minorităților naționale, de îmbătrînirea acestora, de asimilare care duce în final la dispariție. Totuși, în contextul integrării europene tineretul minoritar din România, trebuie să își aibă rolul său, să contribuie la menținerea specificului etnic. Pe scurt, acestea au fost problemele abordate în cadrul acestei întîlniri, și nu în ultimul rînd, condițiile excelente oferite de Comunitatea Italiană din România, au contribuit la buna desfășurare a seminarului care s-a dovedit a fi mai mult decît interesant.

Din partea Uniunii Armenilor au fost prezenți Cezarina Dragomirescu și Eduard Antonian care au susținut scurte prelegeri despre Comunitatea armeană din România. (E.A.)

Rețete de Paște

Cu ocazia venirii Sfințelor Sărbători de Paști ne-am gîndit că ar fi interesant și folositor să vă prezentăm cîteva rețete de mîncăruri specific armenesci.

Datorită amabilității doamnei Siran Nevruzian am ales special pentru dumneavoastră două dintre rețetele specifice de Paște din bucătăria armenescă. Una dintre ele se numește „Harisa“ și provine din zona Musa Dagh.

Harisa

Ingrediente:

- 1 pui mare și gras sau 1 kg de carne de miel (tot gras)
- 1/2 de kg de arpacaș alb
- unt
- sare

Mod de preparare:

- 1) Se curăță arpacașul și se pune în apă.
2) Într-o oală mare se pune carnea cu multă apă și puțină sare și se lasă să fiarbă la foc mic (3-4 h).

După aceea se scoate carnea, se dezosează și se taie în bucăți mici.

3) În apa ce a rămas punem carnea dezosată împreună cu arpacașul și se lasă la foc mic să fiarbă. În timpul fierberii este necesar să se amestece periodic cu o lingură de lemn pînă scade apa și fierbe arpacașul.

Se servește cald în farfurie, pe deasupra punîndu-se o bucată de unt.

Tavá-Kebab armenesc

Ingrediente:

- 1 kg de carne de miel gras
- 3 cepe mari
- 4 ouă
- sare
- piper

Mod de preparare:

Se ia carnea de miel, se dezosează și se toacă cu 2 cepe. Se adaugă un ou, sare și piper. Toate acestea se amestecă bine iar apoi se formează bucăți de 50-100 g după dorința fiecăruia, li se dă formă de mici și apoi se prăjesc în ulei. Se servește pe o farfurie mare, iar peste carne se pune omletă (din 3 ouă), iar de jur împrejur se aranjează ceapă crudă tăiată felii.

Este de preferat ca cele două mîncăruri să se servească cu vin roșu.

Vă dorim poftă bună!

MĂRTURII DESPRE EXTERMINAREA BATALIOANELOR DE AMELE TABOURI (SOLDAȚI-MUNCITORI ARMENI) DE CĂTRE ARMATA OTOMANĂ ÎN TIMPUL PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL

În economia generală a genocidului din 1915 formarea batalioanelor de „soldați-muncitori” armeni a constituit unul din dispozitivele majore ale planului de exterminare turc. A opta dintre „Cele zece porunci” – expresie folosită în mod curent de britanici pentru a denumi cele zece puncte ale planului de exterminare a armenilor decis de instanțele înalte ale Junilor Turci în cursul unei reuniuni secrete ținute la începutul lui ianuarie 1915³ - declara că trebuie „ca toți armenii care fac parte din armată să fie exterminați prin orice mijloace, această misiune trebuind să fie încredințată militarilor”⁴. Realizarea acestui punct din dispozitivul general de exterminare a armenilor a fost cu atât mai importantă cu cât condiționa continuarea acestor operațiuni. După lichidarea bărbaților care puteau să poarte arme, populația armeană devenea cu adevărat o pradă ușoară.

Metodele folosite de autoritățile turce pentru aplicarea celui de-al optulea comandament sînt cunoscute de toată lumea. Dar pînă acum cunoștințele noastre se sprijineau pe mărturiile diplomaților sau ale misiunilor din țările aliate sau neutre, la post în provinciile otomane din Asia Mică. Executarea celui de-al optulea comandament este confirmată în mare parte de surse austriece, germane, britanice și americane⁵. Pentru regiunea Trabzon, consulul austriac, doctorul Ernst Kwiatkowski, citează, într-o depeșă datată 4 septembrie 1915, un ofițer turc care i-a mărturisit că soldații armeni afectați în *amele tabouri* în această regiune au fost executați aproape de Hamziköy⁶. Celelalte mărturii concordă, fie că e vorba de batalioanele de la Erzerum, a căror soartă este descrisă de către vice-consulul german Scheubner-Richter⁷, fie de cele din provincia Van, de care s-a ocupat Khalil, lucru atestat de doctorul William Shedd, un mi-

sionar american⁸, și de mulți alții. Cît despre metoda folosită pentru a lichida recruții armeni, ea poate fi regăsită în rezumat în mărturia elvețianului S. Zurlinden, care face aluzie la activitățile soldaților din Divizia 52 comandată de Khalil Pașa: „Grupuri de

An de an, în a doua jumătate a lunii aprilie, armenii din diferite colțuri ale lumii comemorează ziua de 24, cifra simbol a genocidului la care a fost supusă această nație cu aproape un secol în urmă.

În 1915 regimul Junilor Turci din Imperiul Otoman demara procesul de exterminare a populației armenice. Un ordin semnat de Talaat Pașa, ministru de interne și creierul acestui genocid, menționează printre altele: „Guvernul a decis distrugerea tuturor armenilor trăitori în Imperiu. Trebuie pus capăt existenței acestora, oricît de criminale ar fi aceste măsuri, și fără a ține cont de vîrstă, sex, sau considerente morale” (publicat pentru prima dată în *London Daily Telegraph*, din Memoriile lui Naim Bey).

Procedura de anihilare urma un tipar stabilit la nivelul administrației centrale. Jandarmii de pe întreg teritoriul Turciei trimiteau la moarte scriitori, poeți și liderii comunităților locale cu excepția celor din Constantinopol și Smirna (unde, datorită prezenței unui mare număr de martori oculari străini, ordinele au fost să se „aplice măsuri mai blînde”). După aceasta, bărbații în putere erau mobilizați în batalioane de muncă forțată, așa numitele *amele tabouri*, fiind puși să sape șanțuri, după care erau împușcați. În cele din urmă, femeile, copiii și bătrînii, sub pretextul „relocării”, în vederea înlînirii cu bărbații, erau trimiși în marșuri forțate prin deșertul sirian. Ambasadorul american Henry Morgenthau a protestat vehement împotriva măsurilor la care erau supuși acești oameni nevinovați; unul din rapoartele sale menționează: „pot fi văzuți mergînd înșuruiți în sus și în jos în fiecare vale și de-a lungul tuturor munților”. Misionari americani, negustori germani și oficiali militari trimiteau rapoarte conform cărora, numai în primele șase luni, peste 1,2 milioane din cele 2,1 milioane de locuitori fuseseră forțați să ia parte în aceste procesiuni pe „drumul iadului”. Odată cu scăderea numărului bărbaților în putere, restul deportărilor s-au desfășurat cu puțină rezistență.

Despre formarea batalioanelor de muncă forțată aflăm din șase mărturii zguduitoare¹, pe care revista „Ararat” le publică în premieră în România. Alăturăm și două scurte materiale extrase din „Enciclopedia genocidului”², texte care explică alegerea datei de 24 aprilie ca zi de comemorare a genocidului.

O.V.S.

la optzeci la o sută de oameni au fost îndepărtate, izolate, înconjurate de soldați și ofițeri turci și lichidate cu focuri de armă sau cu baioneta... Nu mai e nici urmă de măturie în ceea ce privește aceste fapte, nici urmă de anchetare a asasinilor acestor soldați armeni cărora le-au fost luate în prealabil însemnele și uniforma și care au fost reduși la condiția de simplii muncitori”⁹.

În general putem să rezumăm cronologic procesul de constituire al *amele tabouri* după cum urmează: 1. înrolarea în rîndurile armatei otomane, începînd cu 3 august 1914, a tuturor bărbaților cu vîrste cuprinse între 20 și 45 de ani¹⁰; 2. retragerea soldaților armeni care luptau pe frontul caucazian începînd cu decembrie 1914; 3. dezarmarea acestora în ianuarie 1915; 4. integrarea soldaților armeni în faimoasele *amele tabouri*. Astfel, la începutul lui februarie 1915, nu mai exista practic nici un soldat armean sub arme pe frontul din Caucaz”¹¹.

În paralel cu depeșele diplomatice pe care tocmai le-am pomenit, există cîteva mărturii scrise de puținii soldați armeni care au scăpat soartei rezervate bărbaților adunați în aceste batalioane. Ele sînt cu atât

mai prețioase cu cît ne descriu din interior lichidarea acestora. Transcrise la Alep din 1918 în 1920 de Aram Andonian – el însuși deportat în 24 Aprilie 1915 și evadat în mod miraculos –, aceste documente, redactate în armeneste și astăzi conservate în fondurile Arhivelor Andonian de la Biblioteca Nubar a UGAB¹² nu au fost exploatate pînă în prezent, cu atât mai puțin traduse.

Cele șase mărturii pe care le prezentăm în continuare¹³ nu tratează, bineînțeles, decît despre o parte infimă din batalioanele armenice. Ele ne permit totuși, prin diversitatea locurilor la care se referă, să apreciem tratamentele diferite aplicate soldaților armeni de autoritățile civile și militare turce în regiunile Van, Bitlis și Siirt aflate sub controlul lui Khalil, unchiul Ministrului de război Enver (mărturiile nr. 1 și 2 ale lui Khatceadur Nechantadjian și Levon Kabassakalian), din Kharput/Kharpert (mărturia nr. 3 a soldaților ascunși sub nume turcești), din Sebasta și din împrejurimi (mărturiile nr. 4 și 5 ale doctorului Aram Zarzavatiian și ale episcopului Knel Kalemkarian) și, în sfîrșit, din provincia Zor din deșerturile siriene (mărturia nr. 6 a lui

Aram Andonian însuși, care se afla atunci la Alep).

Fără a răspunde tuturor întrebărilor care pot fi puse în legătură cu batalioanele, aceste documente aduc precizări importante sau confirmări în legătură cu perioada în care soldații armeni au fost dezarmați: mărturiile 1, 3 și 4 situează dezarmarea lor înainte de începutul deportării restului populației în jur de ianuarie-februarie 1915. Nu se știe totuși dacă toți soldații armeni au fost subiectul acestor măsuri. Nimic nu e mai puțin sigur. Se pare mai degrabă că această decizie a vizat armenii care luptau în diviziile care operau pe frontul caucazian sau în Persia, dar nu pe toți cei care se aflau în armatele care apărau strîmtoarea Dardanele¹⁴.

Aceste mărturii ne mai arată și că toți soldații-muncitori nu au fost tratați în același fel, chiar dacă soarta lor comună a fost în cele din urmă moartea. Se remarcă în același timp, că anumite *amele tabouri* au fost efectiv folosite la munci utile: lucrări de terasament pentru construcția de drumuri, transportul bunurilor armenilor confiscate de autoritățile otomane (mărturiile 4, 5 și 6) etc. Cu toate că au fost decimați de tratamentele vitrege, malnutriție sau execuții incipiente, aceste batalioane au rămas uneori operaționale pînă în iunie 1916, adică cu mult după terminarea deportărilor. Au suferit în acel moment consecințele consemnelor date la începutul verii 1916 de Ministrul de interne, adică de a fi eliminați în deșertul Siriei cele cîteva sute de mii de oameni ajunși la „destinație” și putrezind încă în lagărele de concentrare. În aceste cazuri particulare, batalioanele au fost într-un fel de anticameră în care era îndeplinită o întreagă muncă de pregătire înainte ca acești „soldați” să fie omorîți. Alte două mărturii (2 și 3) indică un tratament diferit, pe care l-am putea descompune astfel: dezarmare în ianuarie-februarie 1915; oprire într-o prefecură de vilaicet fără să le fi fost atribuită vreoa sarcină anume, păziți de jandarmi sau de armată; plecare spre o destinație oarecare după deportarea femeilor și copiilor din locul de detenție, în vara lui 1915; executarea soldaților după o zi sau două de marș de la locul de plecare, direct de către escortă sau de către triburile kurde, solicitate în aceste circumstanțe. În ceea ce privește prima măturie, ea ne descrie o sinteză a celor două metode amintite.

R. H. KEVORKIAN

Cetele lui Khalil Bey

(din mărturiile adunate de Aram Andonian)

și lichideze și să ardă armeni. La sosirea noastră la Bitlis, toată populația orașului trăia, dar toate satele din împrejurimi fuseseră incendiate și erau în ruină. Două zile mai tîrziu, sub pretextul că voiau să găsească meșteri, au adunat toată populația armeană. În ceea ce ne privește, după ce ne-au înregistrat cu meșteșugurile respective, ne-au predat comandantului jandarmieriei, care ne-a închis sub supravegherea *karakol*-ilor. Era dificil să supraviețuiești într-un asemenea loc imposibil. Nu ne distribuiau solda timp de trei-patru zile, astfel încît ne găseam într-o situație insuportabilă. Nu mai rămăseseră în închisoare decît 132 din 350 de persoane, cîți eram la plecare. Ne-a vizitat Boghos Effendi, medicul militar, care era originar din Van; i-am spus în ce situație ne aflam. El a reușit să ne scoată din locul acela blestemat și să ne

aranjeze transferul în altă parte. Au început, mai mult sau mai puțin, să ne dea soldă.

În vremea aceea, armenii din Bitlis se ascundeau. Guvernatorul din Van, Djedved Pașa, și comandantul diviziei noastre, Khalil Bey, au ordonat Guvernatorului din Bitlis să adune crainicii ca să îi anunțe pe armeni că nu trebuie să se teamă de nimic și că pot ieși la vedere. Guvernatorul se supuse și armenii ieșiră din ascunzătorile lor. De-abia ce își deschiseră magazinele, că toate piețele au fost încercuite. În închisoare, li s-a ordonat să dezvăluie locurile în care își ascundeau chipurile armele și bombele pe care le aveau, torturîndu-i pe acești nefericiți. După ce le-au luat banii, au început să le răvășească locuințele. Ultimii oameni pe care i-au adunat apoi sub pretextul că trebuiau să construiască întărituri, au fost toți trimiși cale de jumătate de ora în afara

orașului. I-au pus să sape gropi și apoi, în fiecare noapte, duceau o sută cincizeci, două sute de oameni, cu mîinile legate, în fața tranșelor deschise. Din ordinul unui ofițer care îi comanda, soldații deschideau imediat focul asupra lor și toți cădeau dintr-o dată în groapă. Încă pe jumătate vii, pe jumătate morți, îi stropeau cu petrol și le dădeau foc²². Am rămas zece zile la Bitlis, timp în care erau comise aceste acte. Am aflat atunci că nu se mai găsea nici un bărbat în Bitlis și că venise rîndul femeilor.

Un *bühük-emini* din divizia noastră a venit să ia uniforme pe care le purtam, lăsîndu-ne în cămașă și izmene și ne-a spus de altfel că vom fi trimiși într-un *amele tabouri*. Cînd am pornit, am văzut ca jandarmii escortau și o imensă caravană alcătuită din femeile din Bitlis. Tratamentul pe care li-l impuneau, ridicarea fetelor și umilintele pe care acestea le suportau erau îngrozitoare. Copiii încă în fașă erau abandonați pe drum. Nimeni nu se preocupa de soarta lor. Cei care rămîneau în urmă, bătrînii care nu mai aveau forță să meargă, erau loviți cu bastoanele și împinși în șanțuri. 7

„Informațiile de mai jos mi-au fost oferite de Khatceadur Nechantadjian, din Cezarea, al cărui tată se numea Krikor. Au fost transcrise fidel de domnul Garabet Kaprielian.”

Se fac cinci ani de cînd, în perioada mobilizării generale, am fost încorporat ca soldat în Armata I⁵ a lui Khalil Bey. Cinci luni mai tîrziu, am fost trimiși din Constantinopol în Persia prin Mosul¹⁶. După cîteva lupte în Persia au început totuși să ne întoarcă spatele, sub pretextul că armenii din Iran fugeau spre Rusia. Am fost dezarmați și făcuți să îndeplinim munci de animale de povară, ca prizonierii. După aceea, am fost trimiși la Van. Dar intrucît orașul Van fusese evacuat¹⁷ am plecat la Guever/Kavar¹⁸. Acolo au început să masacreze armenii¹⁹. Din trei sute cincizeci de oameni cîți eram, dispăreau două sau trei persoane în fiecare zi, sub supravegherea gardienilor noștri, sub pretextul că am fi vrut să fugim înspre Van²⁰. Am suferit tot felul de șicane din partea lor. Am ajuns din Persia la Bitlis, înfomețați și goi. Cînd am ajuns la Seghert/Siirt²¹, am constatat că începuseră să

Întrucît nu am putut să ajungem la *amele tabouri*-ul nostru în aceeași zi, ne-am oprit la Sahag Khan. Acolo era un mare număr de copii, ale căror mame fuseseră omorîte. Dar nu era nimeni care să le dea pîine și apă și aceștia gemeau suferind de foame. Chiar înainte de a porni din nou la drum, ofițerul de jandarmi care ne comanda s-a dus la kurzii din împrejurimi pentru a-i înștiința că soldații armeni originari din Constantinopol au ajuns și le-a spus: „Omorîți-i! Jefuiți-i! Vom împărți banii.“. Părăsisem hanul de nu mai mult de o oră, cînd i-am văzut pe kurzi coborînd din munte ca să ne taie calea. Am început să fugim, în ciuda împotrivirii jandarmilor, cu toate că ei ne asiguraseră că nu este nici un pericol. Cu toate acestea noi înțeleseserăm gravitatea situației, pentru că văile din zonă erau umplute de multe cadavre de armeni, și era evident că voiau să ne facă să avem aceeași soartă. De aceea am fugit cît am putut de repede. *Amele tabouri*-ul la care trebuia să ajungem era la Zamand²³. Tocmai ajunseserăm pe colină, cînd am

Refugiați armeni din Van

auzit în spatele nostru focuri de armă. Jandarmii nu mai erau în jurul nostru. Ne-am întors și am văzut că aceștia se alăturaseră kurzilor, masacrînd și jefuind împreună cu ei. Dacă nu am fi reușit să fugim, ne-ar fi omorît și pe noi.

Am ajuns în cele din urmă aproape de *amele tabouri*-ul nostru. Se auzeau de acolo focuri de armă și urlete de durere. L-am informat pe ofițerul de serviciu de faptul că fuseserăm atacați de kurzi și că aceștia îi răniseră și-i omoriseră pe camarazii noștri. Dar ofițerul n-a zis nimic, și a rămas cu totul indiferent la spusesele noastre. Exact în acel moment am înțeles că vom fi și noi lichidați. Dar ce importantă mai avea? O oră mai tîrziu i-am numărat pe camarazii noștri și am constatat că mai lipseau optzeci și cinci de persoane²⁴.

Amele tabouri-ul nostru era alcătuit din două mii de persoane, din care cincisprezece-douăzeci dispăreau în fiecare zi. Din nefericire, părea imposibil să găsim o ieșire sau un mijloc de a fugi. O lună mai tîrziu rămăseserăm mai puțin de o mie. Îi duceau pe soldații armeni la muncă (*angaria*) ca să aducă apă și lemne. Dar aceștia nu se mai întorceau. Întrucît în acest timp rușii lansaseră o ofensivă spre Bitlis, au adus la noi bunurile guvernamentale de acolo, cărute de două mii de oameni, încărcate ca animalele de povară, care alcătuiau un alt *amele tabouri*. În dimineața sosirii lor, ofițerul nostru ne-a informat că vom merge și noi la Garzan²⁵, alături de ei. Într-o dimineață, am constatat că milițiile kurde încercuiseră caravana noastră. Am fost separați de *amele tabouri*-ul venit de la Bitlis și care trebuia să-și continue drumul spre Garzan. Am înțeles atunci că nu mai aveam nici o șansă de scăpare. De aceea m-am alăturat *amele tabouri*-ului care se ducea la Garzan. De la începutul drumului mi-am dat seama că toate drumurile erau ocupate de kurzi, care le spuneau jandarmilor: „Plecați de lângă ei, îi vom omorî noi“. Jandarmii le răspundeau: „Trebuie să ducă mai întîi bunurile guvernamentale la Garzan. După care vi-i vom preda“. Dar kurzii au deschis imediat focul asupra oamenilor. Treizeci sau patruzeci de inși au rămas lângă jandarmi, în timp ce ceilalți au luat-o la fugă spre

munți. Dar fuga nu mai folosea la nimic. Întreg batalionul era încercuit de kurzi: numai cinci la sută au reușit să scape. În ceea ce mă privește, am rămas în mijlocul drumului împreună cu jandarmii. La puțin timp am văzut sute de armeni martirizați, agonizînd.

Am ajuns în cele din urmă la Garzan unde ofițerul ne-a dat pe mîna autorităților locale. În timp ce reprezentanții aceștia ne înregistrau numele, opt dintre noi ne-am înscris ca soldați greci. Chiar în aceeași noapte, ceilalți armeni au fost legați și trecuți prin sabie de autorități. Noi, cei opt, am rămas la Garzan timp de opt luni, trăind cu frică și sub teroarea morții în fiecare zi. Autoritățile îi luau cu forța pe intelectualii armeni de lângă kurzi și îi executau. În ceea ce le privește pe femei și pe copii, aceștia erau trimiși pe malurile rîului care se cheamă Elmeddin, unde erau dați pe mîna călăilor tocmiți anume, care îi masacrau. Lucram atunci, împreună cu ceilalți șapte camarazi ai mei, la spitalul din Garzan. În timpul ultimei ofensive rusești, autoritățile i-au executat și pe cei șapte prieteni ai mei. Am fost singurul care a putut să fugă din Garzan. După multe suferințe am ajuns la Severeg, unde am fost arestat din nou. M-am dat iarăși drept grec și am rămas în închisoare timp de un an în cea mai mare nesiguranță. Au continuat în toată această perioadă să îi caute pe armeni și îi masacrau pe toți cei pe care îi găseau. Urma să fiu și eu executat. I-am trimis guvernatorului de două sau de trei ori petiții în care îi aminteam că sînt grec. Astfel am fost cruțat.

va urma

NOTE:

¹ Material preluat din REVUE D'HISTOIRE ARMÉNIENNE CONTEMPORAINE, Annales de la Bibliothèque Nubar de L'Union Générale Arménienne de Bienfaisance. Tome 1, 1995, pp. 289-295.

² Encyclopedia of GENOCIDE, Volume I, A-H, Israel W. Charny, ed., Santa Barbara, California, Denver, Colorado, Oxford, England, 1999. Material obținut prin amabilitatea Institutului Român de Istorie Recentă (IRIR).

³ A. BEYLERIAN, *Les grandes puissances, l'Empire ottoman et les Arméniens dans les archives françaises* (1914-1918), Paris 1983, pp. XXIX-XXX, publică traducerea franceză a „Celor zece porunci“ a căror copie a fost obținută de britanici la Constantinopol după armistițiul de la Mudros (Foreign Office 371/4172/31307, editat de Vahakn Dadrian „The secret Young-Turk Ittihadist Conference and the Decision for the World War I Genocide of the Armenians“, Holocaust and Genocide Studies 7/2 (1993) pp. 173-201 [3]). La reuniune erau prezentați Ministrul de Interne Talaat, șeful „Organizației Speciale/Techkilâti Mahsoussé“, doctorul Bahaeddin Chakir, șeful Securității din Ministerul de Interne – mai tîrziu prefect de Constantinopol –, Izmail Djambolat, unul din liderii *Comitetului Junilor Turci Uniune și Progres* și membru eminent al „Organizației Speciale/Techkilâti Mahsoussé“, doctorul Nazim și directorul secției politice a Ministerului de Război și șef al Biroului doi – Serviciul de Informații al Cartierului General – colonelul Seyfi.

⁴ Ibidem.

⁵ Citate de Vahakn Dadrian art. Cit. pp. 184-186, notele 38-46.

⁶ *Österreichische Staatsarchiv, Ministerium des Aussern*, Politisches Archiv 38, cassetta 368, numărul 54, citat de Vahakn Dadrian art. Cit. p. 184, nota 38.

⁷ *Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes* (Bonn), Türkei 183 volumul 45, A33457, citat de Vahakn Dadrian, art. Cit. p. 184, nota 40.

The New York Times. 24 septembrie 1915

Corespondență specială

SE PARE CĂ AU PIERIT 500.000 DE ARMENI

Washington-ul rugat să oprească masacrarea creștinilor de către turci și kurzi

Washington, 23 septembrie - Charles R. Crane din Chicago, director al Colegiului Roberts din Constantinopol, și James L. Burton din Boston, secretar pentru relații externe al Consiliului american al comisarilor pentru relații externe au vizitat astăzi Departamentul de Stat și au avut discuții cu Secretarul de stat în exercitiu, Polk, și cu alți oficiali, referitor la masacrarea armenilor din Asia Mică de către turci și kurzi. Peste câteva zile ei vor

participa la New York la o întâlnire a Comisiei generale în vederea realizării unui plan de apel către poporul american pentru strîngerea de fonduri și ajutoare pentru cît mai mulți dintre nefericii armeni.

La conferințele derulate astăzi s-a aflat că s-au făcut din cînd în cînd demersuri de către ambasadorul Morgenthau pe lângă Guvernul Otoman în vederea aplicării unui tratament uman armenilor. Masacrarea armenilor a continuat în ciuda acestor demersuri.

Dosarele de la Departamentul de stat sînt pline de rapoarte detaliate primite de la ofițerii consulari americani din Asia Mică, rapoarte care redau povești sîfșietoare despre tratamentul aplicat creștinilor armeni de către turci și kurzi. Aceste rapoarte nu au fost făcute publice. Ele indică faptul că turcii au desfășurat un război de exterminare împotriva armenilor, în special a celor din Biserica Gregoriană, căreia îi aparțin aproximativ 90% dintre armeni. Inițial, Guvernul Turc a ordonat deportarea tuturor armenilor, dar de ceva timp încoace, în urma demersurilor întreprinse de Morgenthau, Guvernul Otoman a dat asigurări că acest

⁸ A. Toynbee, „The Treatment of Armenians in the Ottoman Empire...“, Londra 1916, p. 530.

⁹ S. Zurlinden, „Der Weltkrieg“, II, Zürich, 1918, pp. 639-640, citat de Vahakn Dadrian in art. Cit. p. 184, nota 39.

¹⁰ Alte surse spun de la 18 la 45 de ani.

¹¹ Beylerian, op. Cit. pp. XXVII-XXVIII; se poate remarca în același timp că soldații încorporați în batalioanele din regiunea Van sînt dezarmați mult mai devreme, începînd cu noiembrie 1914.

¹² BNU Arhivele Andonian, Dosarul 14, Documentul 4, ff. 45-58 v sau microfilm BNU / APC B 14, d.

¹³ Mărturiile vor fi publicate în serial; în numerele următoare ale revistei *Ararat* (n. Trad.)

¹⁴ A. Beylerian, op. Cit. pp. XXXI-XXXII, arată totuși că în aceeași perioadă, la întoarcerea sa de pe frontul caucazian, în februarie 1915, Enver nu ezită să califice drept eroic comportamentul în luptă al soldaților săi armeni, unul dintre ei salvîndu-i chiar viața, purtîndu-l în spărină în timpul derutei din Caucaz.

¹⁵ După decembrie 1914, Khalil comanda Corpul Expediționar însărcinat cu invadarea Caucazului prin Azerbadjanul iranian, efectuînd o manevră de încercuire a forțelor rusești. Era ajutat de vali-ul din Van, Djveded, care se întorsese de pe frontul din Persia la sfîrșitul lui februarie, începutul lui martie 1915, după înfrîngerea pe care forțele otomane au suferit-o în fața trupelor ruse și a voluntarilor armeni din Caucaz, comandați de Generalul Antranig la Dilman (= Salmast).

¹⁶ Adică, la începutul lui ianuarie 1915, de vreme ce mobilizarea a fost decretată la 3 august 1914.

¹⁷ Trupele rusești au început asediul orașului Van în 19 mai 1915, în timp ce armata turcă s-a repleat spre Bitlis. Vahakn Dadrian, „Documentation of the Armenian Genocide in Turkish Sources“, în *Genocide. A Critical Bibliographic Review*, editată de I. W.

The New York Times

(2,3) FRIDAY, SEPTEMBER 24, 1915

500,000 ARMENIANS SAID TO HAVE PERISHED

Washington Asked to Stop Slaughter of Christians by Turks and Kurds.

Special to The New York Times. WASHINGTON, Sept. 23.—Charles

Reports reaching Washington that about 500,000 Armenians slaughtered or lost their lives as a result of the Turkish deportations and the resulting war of Turkish authorities drove the Armenians out of their homes to proceed to distant points in the direction of Bagdad, which they reached by crossing long stretches of desert. During the exodus many of the Armenians have been carried off into the hands of Kurds and have been killed. Some of the Armenians and girls, in considerable numbers, have been carried off into the hands of the Kurds. The reports that were sent to the State Department agents in Asia Minor fully confirmed the reports.

ordin va fi modificat astfel încît să nu aducă atingere armenilor catolici și protestanți. Rapoartele care au ajuns la Washington indică cifra de aproximativ 500.000 de armeni care au fost măcelăriți sau și-au pierdut viața ca rezultat al ordinului de deportare turcesc și al războiului de exterminare care a decurs. Autoritățile turce i-au scos pe armenii gregorieni din casele lor și le-au ordonat să pornească spre așezări aflate la depărtare, în direcția Bagdadului, care nu puteau fi atinse fără a traversa porțiuni întinse de deșert. În timpul acestui exod prin deșert, armenii au căzut victime kurzilor care i-au măcelărit, dar unele femei și fete, au fost duse de kurzi în captivitate în număr considerabil. Rapoartele ce au fost trimise către Departamentul de stat de către agenții din Asia Mică confirmă în totalitate declarațiile din apelul trimis către țara sa de viconte Bryce, fost ambasador britanic în Statele Unite, care încerca să oprească masacrarea armenilor. Viconte Bryce a declarat că ororile prin care au trecut armenii nu își găsesc pereche în epoca modernă.

Chrany, vol. II, Ierusalim 1991, pp. 116-117 furnizează o bibliografie care are în vedere activitățile ulterioare ale lui Khalil Pașa în timpul Primului Război Mondial și citează mai ales un raport al vice-consulului german din Erzerum, Scheubner-Richter, adresat Berlinului și datat 4 decembrie 1915 privind „expediția lui Khalil în nordul Iranului și masacrul batalioanelor armenice și siriene“ de sub ordinea sale: cf. *Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes* (Bonn), Türkei 183, vol. 45, A33457, citat de Vahakn Dadrian, art. Cit., nota 14, p. 116.

¹⁸ Situat mai la sud, la mijlocul drumului dintre Urmia în Persia și Djulamerk, în nordul vilaietului otoman Hakkari.

¹⁹ Fără îndoială, autorul face aici aluzie la masacrul populației rurale din vilaietul Van, organizat de Khalil și Djveded la întoarcerea lor în Persia în aprilie 1915.

²⁰ Ceea ce indică în mod clar că asta se întîmpla după 19 mai 1915, adică după intrarea trupelor rusești în Van.

²¹ Ceea ce arată că grupul a luat-o pe drumul dinspre sud, trecînd prin versantul meridional al Munților Taurus, via Siirt, pentru a ajunge la Bitlis.

²² Să remarcăm în trecere, că autoritățile civile și militare se îngrijeau să nu amestece recruții care se aflau sau urmau să se afle în *amele tabouri*, cu bărbații civili care mai existau în orașe.

²³ În împrejurimile Bitlisului, la vest, pe drumul spre Diarbekir.

²⁴ Nu mai rămăseseră în viață așadar decît 47 din cei 350 de oameni care plecaseră din Persia cîteva săptămîni mai devreme.

²⁵ District care se afla la cîteva zeci de kilometri sud-vest de Bitlis între Siirt și Samsun.

**Traduceri și adaptări de
Radu CRISTESCU
și Oana-Valentina SUCIU**

Turcia, Junii Turci și armenii în memoriile lui Nicolae Batzaria

Veritabila monografie a lui Nicolae Batzaria „Din lumea Islamului-Turcia Junilor Turci” a apărut la București prin anii '20 (N. red. din păcate exemplarul pe care l-am avut la dispoziție nu conținea pagina cu anul apariției, dar am dedus după conținut perioada posibilă a publicării cărții), la editura „Ancora, Alcala & Calafeteanu”. Beneficiind de o prefață scrisă de marele istoric (al epocii) Nicolae Iorga care ne recomandă volumul călduros, deoarece „avem cele dintâi memorii pe care le dă la lumină unul din participanții aceluia interesant act din drama decăderii otomane care a fost faza întâia a dominației naționalismului otoman...”, cartea este cel puțin interesantă.

Memoriile autorului debutează cu anul 1907 când în calitate sa de inspector școlar la Salonic este abordat de către un tânăr maior numit Enver (viitorul ministru de război) care ducând discuția în stil oriental și diplomatic îi propune lui Nicolae Batzaria să adere la mișcarea Junilor Turci (aflată atunci în clandestinitate). Entuziast, patriot, gândindu-se la aromânii săi și la restaurarea Constituției Otomane din 1878, tânărul macedonean acceptă. De aici va începe incredibilă sa ascensiune politică. A urmat inițierea și depunerea jurământului, Nicolae Batzaria avându-l ca „naș” chiar pe Djemal Bey (viitorul ministru al marinei). Ceremonia a fost impresionantă așa cum o descrie și autorul: „era ceva împrumutat în mare parte de la nihilistii ruși. Am depus jurământul pe un revolver pus cruciș pe un pumnal, în fața a trei oameni complet înfășurați într-o stofă jumătate roșie jumătate neagră, într-o odaie cu perdele negre trase pînă jos și la lumina slabă a unei luminări. Era într-adevăr un tablou ce te impresiona și te făcea chiar să-ți cam clănțanească dinții în gură. Îmi aduc aminte că am jurat pe religie și pe conștiință...”

Nicolae Batzaria este și un fin psiholog. Îl fascinează în mod special figura lui Djemal cu care se pare că a fost în legături destul de apropiate. Deși caracterizat drept șovin turc fără a fi fost un practicant fanatic al prescripțiilor Coranului, Djemal era totuși un om convins că modul de viață al societății turce din acea perioadă constituia un motiv de mândrie națională. Un mic Vadim Tudor al epocii, am putea adăuga! Nici Talaat „nu scapă” de analiza autorului. Deși îl considera pe fostul „slujbaş de la poșta” un om fără convingeri politice largi, Talaat a rămas pionul de bază în Triumviratul Junilor Turci. Era, alături de Enver, „cea mai simpatică și influentă figură printre politicienii de atunci. El datora această situație privilegiată în primul rând faptului că înainte de orice era un om de acțiune în toată puterea cuvîntului (...) Și mai era iubit Talaat Bey pentru că șarpele vanității nu l-a mușcat niciodată (...) Păstra în același timp și neschimbată mentalitatea revoluționarului de odinioară pentru care cel mai simplu mijloc de a reduce la tăcere pe adversar era de a-l suprima (...) Fost membru al Lojei Francmasonice era omul cel mai indiferent în materie religioasă...” Se cunoaște destul de bine astăzi care au fost „mărețele” realizări ale lui Talaat cel puțin în domeniul politicii, sau în ceea ce privește pe armeni. Precum și despre glorioasa sa moarte.

Cît despre Enver Pașa, Nicolae Batzaria ne destăinuie că acesta „s-a născut într-o zi cu noroc devenind în 1908 adevăratul erou al revoluției (...) iar pentru Enver Bey nu se poate zice că a fost un muritor de rînd mediocru înzestrat și avînd parte numai de un noroc extraordinar (...) Printre calitățile sale aceea care izbește cele mai mult și le covîrșește pe celelalte a fost curajul lui nebun și o ambițiune care creștea și se întărea cu fiecare treaptă ce o urca pe scara puterii și măriei (...)”. Destul de plastic acest tablou înfățișat despre cei trei, haideti să le spunem oameni politici.

Urmează pagini întregi admirabil descrise în care se trece cu ușurință de la „entuziasm la măceluri”. După abdicarea forțată a sultanului Abdul Hamid al II-lea, oficial Imperiul Otoman rămăsese un stat constituțional (din 1878) iar Adunarea Legiuitoare

și începe un nou capitol din cartea sa cu următoarele propoziții: „Viața își luase acum cursul ei normal (...) Atentatele, de pildă nu mai luau sfîrșit iar lor le urmau, firește, arestări în masă, condamnări și execuții. (...) Oricine poate înțelege că urma «falimentul unei mari idei». Conceptul panturanismului a fost clar, dar concepția lui Enver în ceea ce privea drepturile minorităților (lansase în 1910 sloganul cum că Imperiul Otoman va deveni Elveția Orientului pentru *millyette*) devine cel puțin utopică. Haideti să nu-i spunem „caraghioasă” deși este tragică dacă ne gândim la masacrele ce au urmat împotriva creștinilor. S-a mai făcut astfel un pas înainte către destrămarea Imperiului. Se pare totuși că mentalitățile otomane nu au pătruns atît de profund în acea perioadă (1909-1913) și în Adunarea Legiuitoare. De altfel po-

Nicolae Batzaria a fost un scriitor celebru la vremea lui, dar din păcate astăzi este uitat. Figură culturală și politică a epocii sale N. Batzaria (aromân de origine) s-a născut în 1874 la Crușova. Licențiat al Facultății de Litere și Drept din București, va urma o carieră ascendentă. Este numit (în circumstanțe care ne scapă) inspector școlar al Ministerului Învățămîntului Otoman în vilaele Cosova (Kosovo de astăzi) și apoi Salonic.

Aderă la mișcarea Junilor Turci atras de ideile lor reformiste și în 1908 devine senator în Corpul Legiutor (Parlamentul Otoman). În 1912 este numit ministru lucrărilor publice în guvernul Junilor Turci. În această calitate este delegat de către acest guvern în 1913 să reprezinte Imperiul Otoman la Tratatul de pace de după cel de-al doilea război balcanic.

Emigrează în 1916 în Elveția și reapare misterios în România în 1920 unde inexplicabil (probabil Masoneria era la apogeu) îl găsim ca senator în guvernul lui Averescu. Urmează o perioadă relaxantă și prosperă în viața sa. Colaborează la ziarul *Adevărul*, *Universul* și *Dimineața*. Înființează și finanțează una dintre primele reviste pentru copii *Dimineața copiilor*, creînd în același timp unul dintre cele mai iubite personaje umoristice ale perioadei interbelice și anume pe Haplea căruia îi dedică o serie de romane fascicole (*Haplea la școală*, *Haplea la București*, *Haplea în străinătate* etc) pe care le semnează cu pseudonimul Moș Nac. Pe lângă cărți pentru copii scrie și romane cum ar fi *Jertfa Lilianei* sau veritabilele monografii ale Imperiului Otoman ca *Închisorile turcești* sau *Turcia Junilor Turci*. Aceasta din urmă o supunem atenției cititorilor noștri considerînd că monografia dezvăluie o față nevăzută a moravurilor și în special a politicii turcești dinaintea primului război mondial. Din păcate nu știm nici cînd și nici unde sau cum s-a săvîrșit din viață Nicolae Batzaria, care în ciuda popularității sale rămîne o figură enigmatică.

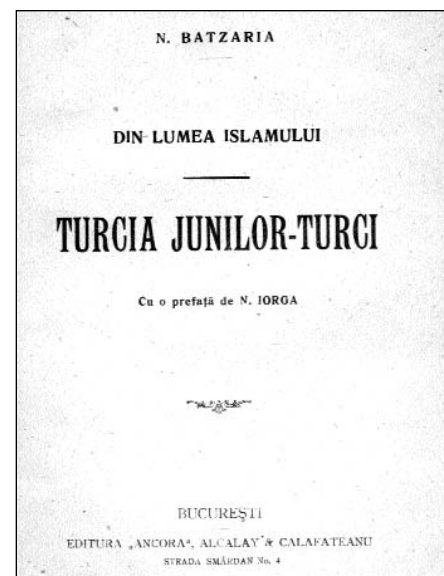
Surse biografice

Lucian Predescu-„Enciclopedia Cugetarea” (1940)

nu fusese dizolvată. Conform Constituției Otomane senatorii erau numiți pe viață și nu puteau fi demisi. Ori Junii Turci s-au erijat de la început în apărătorii Constituției și desigur nu o puteau modifica. De această situație au beneficiat bineînțeles minoritățile din Imperiu care aveau fiecare deputați și senatori în Adunarea Legiuitoare. Totuși mișcările de stradă și revoltele nu au încetat pînă în 1913 la sfîrșitul războiului balcanic cînd turcii parcă au început să conștientizeze că formează totuși o nație cu interese comune și anume salvarea Imperiului. Nicolae Batzaria consideră că la această situație haotică a contribuit și islamismul. Iată ce îi declara, în particular, se înțelege, un coleg senator turc: „în ochii voștri religia e ca un instrument creat nu pentru a vă pune piedici (...) La noi totul se petrece dimpotrivă, noi oamenii suntem o unealtă, o slugă plecată a religiei. Nu religia a fost creată pentru noi ci noi pentru religie...” Credem că este o observație destul de pertinentă mai ales că efectele acestei cauze se pot observa și astăzi în anumite zone ale lumii. Interesant este și faptul că autorul după ce relatează ca un veritabil reporter de război desfășurarea revoluției Junilor Turci, detronarea lui Abdul Hamid al II-lea și instaurarea noului sultan Mehmed V Reșad

liticienii turci totuși nu împărtășeau opiniile colegilor ce reprezentau *millyettele* creștine. Rezultau în plen, certuri, șicane, amenințări, descrise absolut realist de către Nicolae Batzaria și care ne duc cu gîndul la Caragiale.

Interesante sînt și descrierile politicienilor armeni, membrii ai Camerelor din acea epocă: „L-am cunoscut îndeaproape pe Gabriel Efendi Noradunghian, om priceput și istet și unul din cei mai de seamă cărturari din Turcia, cu un spirit ascuțit, avînd cunoștințe serioase și mult tact, un adevărat occidental. Nu-i lipsea decît curajul ceea ce-l făcea să fie șovăitor în hotărîrile sale. Sub regimul Constituțional a fost ministru al lucrărilor publice și mai tîrziu al afacerilor străine”. Cu toate acestea se pare că Noradunghian se considera un adevărat cetățean otoman, preocupat profund de soarta Imperiului. În 1912, relatează autorul, Bulgaria amenința să cucerească Constantinopolul. Noradunghian (atunci ministru de externe) roagă pe Nicolae Batzaria (care colabora și la oficiosul Junilor Turci) să împrăștie zvonul în presa centrală și pe la ambasade cum că o epidemie de holeră ar bîntui Constantinopolul pentru ca bulgarii să ezite să intre în oraș. Tertipurii armenesti... Din fericire turcii au rezi-

stat și au respins atacurile bulgare. Destinul politic al lui Noradunghian s-a sfîrșit însă brusc. După dramatica înfrîngere pe fronturile balcanice în 1913 a armatei turce, are loc o nouă lovitură de stat ce viza guvernul. O serie de miniștri au fost demisi, alții asasinați. Iată cum descrie autorul (referitor la Noradunghian) acele momente: „în jurul unei mese lungi stăteau cu capetele în jos și amăriți cei ce cu cîteva ore înainte fuseseră atotputernici. Fostul ministru de externe, armeanul Noradunghian Efendi care era și senator, vîzîndu-mă a venit spre mine și mi-a zis: *fă te rog să-mi dea voie să mă duc acasă, căci am fost bătut de manifestanți și nu mai pot sta pe picioare*. I-am cerut aceasta lui Mahmud Șevket Pașa adăugînd mai mult în glumă că ce primejdie poate prezenta pentru guvernul nostru un ghiaur bătrîn și neputincios?...” Poate că o să revenim într-un număr viitor cu un articol despre Noradunghian și destinul său.

Nici problema armenilor nu este uitată de către Nicolae Batzaria în cartea sa. Le deplînge soarta și a căutat, în calitate pe care o avea la vremea respectivă, soluții viabile pentru ei. În opinia sa regimentele kurde hamidié urmau să reprezinte în caz de război cu Imperiul Tarist o forță care să apere granițele. Dar cum războiul nu mai venea regimentele hamidié „dădeau cea mai bună întrebuințare a timpului jefuind pe bieții armeni”. Se pare că senatorul aromân a fost foarte impresionat de soarta armenilor inițind în acest sens și o propunere în Senat: „...Sprijinit și de un alt coleg am propus atunci să se dea arme și armenilor ca să se poată apăra singuri împotriva bandiților cu firman. Chiar formularea acestei propuneri a provocat o mare nedumerire. Să se dea și armenilor arme! Atîta ne mai lipsea...”. Dincolo de aceste descrieri, în ansamblu cartea lui Nicolae Batzaria, un veritabil volum memorialistic și o adevărată frescă a unor mentalități, prezintă o importanță deosebită nu atît pentru a ne da seama de greșelile trecutului ci cu atît mai mult pentru a le combate... Ne permitem a încheia tot cu un citat din acest volum (pentru a înțelege acele vremuri credem că este relevant): „Cîtăva vreme după inaugurarea regimului constituțional venise la Constantinopol un străin ca să studieze noua situațiune. Cerînd unui armean să-i arate deosebirea dintre vechii și noii Juni Turci acesta i-a răspuns - *deosebirea nu-i tocmai mare. Roata unui car cu boii care trecea pe un maidan a tăiat în două o grămăjoară de ...să-i zicem noroiu. O jumătate din această grămădă sunt vechii iar cealaltă jumătate noii Juni Turci*”.

Memorialistica este totuși un instrument prin care se poate scrie istoria.

Eduard ANTONIAN

Anticariat

Kurt Vonnegut
și tragedia armenilor

Kurt Vonnegut (sau Kurt Vonnegut Jr., cum semnează uneori, derutant, deși un Kurt Vonnegut senior nu a existat niciodată în lumea artelor) este una dintre figurile de prim-plan ale romanului contemporan american, reprezentant al „valului” postmodern din anii '60. În scrisul său inconfundabil, simplitatea „telegrafică” și firescul relațiilor se asociază cu fragmentarismul și cu elementele Science Fiction iar ironia și umorul (negru) nu fac decât să dezvăluie cu cruzime – în ciuda aparentei bonomii – imaginea unei lumi schizofrenice, alienante, ieșite din fițni. Captivante și alerte, dublate de o importantă dimensiune experimentală, romanele lui Vonnegut au în centrul lor personaje cu identități mutilate, supraviețuitoare ale atrocităților secolului XX – masacre, genociduri, utopii negre. Ele, personajele, încearcă să-și recupereze, post-traumatic, integritatea pierdută – nu întîm-

emigrat în Statele Unite și ajuns artist de avangardă al curentului expresionist-abstract. Rubrica noastră de „anticariat” recuperează și readuce în atenție această carte specială, insistînd cu precădere asupra dimensiunii legate de genocidul armenilor. Căci Rabo Karabekian, pictorul, s-a născut sub semnul funest al dezastrului, iar pictura sa, stimulată de „vrăjitoarea” Circe Berman, nu este decât o încercare disperată de a recupera o autenticitate tot mai greu de aflat în societatea industrială. Povestea – o „autobiografie înșelătoare” a lui Rabo care începe cu... sfîrșitul – balansează în permanență, cu ironie, între prezent și trecut, și se desfășoară cu precădere în medii cosmopolite de emigranți. Relatarea genocidului din 1915 este impresionantă și lipsită de menajamente, autorul – prin vocea „ficcională” a lui Karabekian – punînd degetul pe o rană încă deschisă. Alianța dintre turci și germani în

„Tot ce vreau din partea turcilor este să recunoască faptul că țara lor arată mai urîtă și mai lipsită de bucurie acum, cînd noi nu ne mai găsim acolo.”

Tatăl lui Rabo Karabekian

plător, scrierile vonnegutiene au fost încadrate de critică, alături de volumele unor John Barth, Donald Barthelme sau Roland Sukenik, în categoria așa-numitelor „romane ale crizei identității”. De fapt – romane ale lipsei de iluzii, romane subversive, polemice, virulent antirăzboinice, care, dincolo de învelișul uneori comic, parodic sau satiric, oferă puternice metafore ale condiției umane, dînd cuvîntul victimelor pentru a ataca, la rădăcină, marile mecanisme ale manipulării și crimei. Lumea lor este o lume în care valorile au fost răsturnate, distruse sau compromise, o lume în care oamenii sînt obligați să o ia de la zero pentru a ajunge nu se știe unde și de ce. În România, autorul a „pătruns” pe la începutul anilor '80 prin intermediul excelentei colecții *Globus* a Editurii *Univers*, iar primul roman tradus a fost *Abatorul cinci sau cruciada copiilor*. Narațiunea – care l-a impus și în Statele Unite pe Vonnegut – redă sub forma unei distopii SF povestea bombardării orașului Dresda din Germania, eveniment căruia scriitorul – pe atunci cercetaș în infanteria americană și prizonier de război – i-a supraviețuit. Tot în colecția *Globus* a apărut, ceva mai tîrziu, romanul *Fii binecuvîntat, domnule Rosewater sau nu strica orzul pe gîște*, o poveste cinică, pe-trecută, de data asta, în lumea scriitorilor și a alienaților mintal. După căderea regimului comunist, în 1991, apare la *Cartea Românească* un alt roman important, *Barbă albastră*, în traducerea lui Virgiliu Ștefănescu-Drăgănești și cu o expresivă copertă realizată de artistul suprarealist Dan Stanciu. Subiectul – istoria unui pictor americano-armean, Rabo Karabekian, fiu al unei familii supraviețuitoare a genocidului din 1915,

această monstruoasă acțiune de exterminare anunță industrializarea crimei de peste două decenii și jumătate. „Imperiul german, aliat cu turcii, a trimis cîțiva observatori militari care s-au arătat însă nepăsători, – avînd misiunea de a aprecia dimensiunile primului genocid al secolului nostru, un termen care nu exista încă în nici o limbă în acea vreme. Cuvîntul se înțelege acum, pretutindeni, ca însemnînd uciderea tuturor membrilor, bărbați, femei sau copii, ai unei comunități aparținînd rasei umane. (...) turcii, în sfortarea pe care o făceau, ca începători într-o asemenea activitate, nu aveau nici aptitudinea pentru o treabă atît de uriașă și nici aparatura specializată necesară. Germanii aveau să dovedească însă că le posedau pe amîndouă numai la un sfert de secol mai tîrziu”. Ceea ce impresionează aici este reconstituirea istorică precisă a atrocităților genocidare „Turcii, pur și simplu, au scos afară pe toți armenii pe care i-au putut găsi, din casele sau din locurile lor de muncă, din restaurante sau de unde se aflau la joacă sau se închinau sau învățau sau oriunde erau, și i-au dus încolonați în cîmp deschis unde i-au ținut fără mîncare, fără apă și fără adăpost sau i-au împușcat și ciomăgit și cite încă pînă cînd au văzut că au murit cu toții. Apoi au lăsat pe seama cîinilor și corbilor și șobolanilor și în cele din urmă pe seama viermilor să curețe talmeș-balmeșul pe care îl făcuseră. Mama mea, care nu era încă mama mea, a reușit însă să se prefacă moartă printre cadavre. Tatăl meu, care nu era încă soțul ei, s-a ascuns în excrementele și urina dintr-o privată, din spațiile școlii unde era învățător, în momentul în care au venit soldații. (...) În momentul în care simțise soldații venind, imediat în-

telesese ce au de gînd să facă, așa că fiind ascuns nu a văzut și nici nu a auzit cînd au avut loc uciderile. Pentru ei, liniștea care a urmat în tot satul, al cărui singur locuitor rămăsese, la căderea nopții, acoperit de sus pînă jos de excremente și urină, a însemnat cea mai groaznică amintire în legătură cu masacrul (...) Un milion, un milion, un milion, putea fi tata auzit spunînd. Aceasta este cifra acceptată în general pentru armenii omorîți de turci în masacrul din care au scăpat părinții mei. Această cifră reprezenta două treimi din armenii din toată lumea. (...) „Musa Dagh!” putea fi el auzit spunînd. Acesta era numele unei localități din Turcia unde o mică ceată de civili armeni s-au împotrivit milițienilor turci timp de patruzeci de zile și patruzeci de nopți înainte de a fi exterminați cu toții“...

Evocarea propriei familii de către Rabo Karabekian nu e lipsită de amară autoironie, cu trimiteri la experiențele vitrege ale istoriei armenilor „Tata îl știa pe Shakespeare pe dinafară, în armeană, și îl citea adesea. *A fi sau a nu fi...* era, în ceea ce îl privea Linel kam chlinel...”

Să-mi smulgeți limba dacă mai mă prindeți vreodată vorbind armeneste, putea fi auzit spunînd uneori. Aceasta era pedeapsa pe care turcii o introduseseră, în secolul al XVII-lea pentru cei care vorbeau o altă limbă decât turcește limba scoasă din gură“.

Elemente constitutive ale identității armenice sînt prezente, practic, pe întreg parcursul romanului, memoria istorică însoțind experiența traumatizantă a înstrăinării californiene (familia viitorului pictor se stabilește la San Ignacio, California). „Cînd oare San Ignacio îi va ridica o statuie lui Mesrob Maștoț, putea fi auzit spunînd. Mesrob Maștoț era acela care inventase alfabetul armean, complet deosebit de toate celelalte existente, cu aproximativ patru sute de ani înainte de nașterea lui Christos. În treacăt fie zis, armenii au fost primul popor care a adoptat creștinismul ca religie națională...”

În diaspora americană, deși exemplele de reușită a armenilor nu lipsesc (sînt invocate nume precum William Saroyan, profesorul George Mintouchian, omul de afaceri Donald Kasabian), Rabo Karabekian suferă de „sindromul Supraviețuirii”, pentru el timpul își pierde relevanța, trecutul devine prezent iar prezentul devine trecut, într-un soi de ciclicitate arbitrară, sub semnul iluziei.

„Îți mulțumesc, Vartan Mamigonian, spunea tata. Acesta era numele unui mare erou na-

țional armean, comandantul unei armate, învinsă luptînd împotriva perșilor în secolul al cincilea. Acel Vartan Mamigonian însă, pe care îl avea în minte, era un fabricant de pantofi din Cairo, în Egipt – metropola poliglotă unde s-au refugiat părinții mei după masacrul din Turcia. Acesta, la rîndul său, supraviețuitor și el al unui masacu precedent, a fost cel care i-a convins pe naivii mei părinți, cînd i-a înfilnit în drum spre Cairo, că vor găsi străzile pavate cu aur, numai dacă ar ajunge la San Ignacio, și nu altundeva, în California“.

Dincolo de iluziile repede spulberate, asemenea experiențe au drept efect o morală sceptică și cinică, de un cinism amar „Dacă a descoperit cineva care este rostul vieții, spunea tata, acum e prea tîrziu. Nu mă mai interesează.” De aici înainte, romanul evoluează pe coordonatele junglei artistice americane, cu inițieri grotești și ironice (de la cele artistice la cele erotice), cu destrămarea „confreriei” expresionist-abstracte a lui Karabekian, cu bătrînețea bîntuită de amintiri și ecouri din războaiele purtate de americani și – peste toate – cu obsesia de a picta, într-o lume a simulacrelor, „ceva real”, „viu”, „cu suflet”. „Abstractizarea” picturii are un corespondent în înstrăinarea omului față de propria esență, față de propria identitate originară, de propriul „Munte Ararat”. „Secretul” artei lui Rabo, bine ascuns într-o... „magazie cu cartofi ferecată cu lacăte” (după modelul cadavrelor din basmul cu „Barbă Albastră”) este cunoscut numai de Circe Berman. Supraviețuitoare ea însăși a holocaustului evreilor, ea știe cite ceva despre „Sindromul Supraviețuirii” de care suferă Karabekian și de care suferise, după experiența genocidului, tatăl acestuia. În finalul simbolic al cărții, cu ajutorul deținătoarei misterului camerei ascunse, pictorul se reconciliază cu propriul trup redobîndindu-și, astfel, sufletul înstrăinat.

Florian F. BAICULESCU

Eveniment

Pe 24 aprilie a.c. la Paris s-a inaugurat un monument reprezentîndu-l pe Komitas Vartabed. Statuia a fost plasată într-un cartier select al Parisului, în *Place du Canada*, între Sena și Grand-Palais. Pe soclul monumentului poate fi citit următorul text:

În memoria
lui Komitas Vartabed
compozitor - muzicolog
și în memoria
celor 1.500.000
de victime
ale genocidului
armean din 1915
comis în
Imperiul Otoman

Sculptura a fost realizată de David Erevanti

TURCIA, EUROPA ȘI ARMENII

(continuare din pagina 1)

anti-kurd în plină desfășurare, cu închisorile și camerele lor de tortură pline cu deținuți politici, cu un islamism din ce în ce mai radical și mai manifest și – nu în ultimul rând – cu obstința negării genocidului armean.

În noiembrie anul trecut, dezbaterile privind viitorul Uniunii Europene (pe fondul câștigării alegerilor din Turcia de partidul islamist al lui Recep Erdogan) l-au determinat pe fostul președinte francez și actual președinte al Convenției asupra viitorului Europei, omul însărcinat cu modelarea viitoarei constituții europene, Valery Giscard d'Estaing, să lase deoparte podoaba diplomatică și să spună răspicat un lucru pe care mulți europeni îl gîndesc, dar se jenează să-l spună: Turcia „nu este o țară europeană” și nu-și află locul în Uniunea Europeană lărgită. „Turcia este o țară apropiată de Europa, o țară importantă care are o adevărată elită, dar nu este o țară europeană”, a declarat d'Estaing. Potrivit fostului președinte francez, cei care susțin ideea admiterii Turciei „sînt adversarii Uniunii Europene”, iar aderarea Turciei „ar însemna sfîrșitul Uniunii Europene”. Evoluția demografică ar face din Turcia „cea mai mare țară membră” a UE care ar dispune de cel mai numeros grup parlamentar în cadrul Parlamentului European.

Faptul că – după cum consideră Valery Giscard d'Estaing – Turcia face parte dintre țările care „au o altă cultură, o altă abordare, un alt mod de viață” decît cel european este susținut și de un studiu intitulat *Armenii în Turcia astăzi*, realizat de dr. Tessa Hofmann și publicat în octombrie 2002 sub îngrijirea Forumului Asociațiilor Armele din Europa. Dacă despre genocidul armenilor s-a vorbit și se vorbește destul de mult, amintita lucrare prezintă „o evaluare critică a situației minorității armenice din Republica Turcă”, subiect relativ ignorat chiar și de cercurile armenesti. Iată în continuare, într-o formă concentrată, câteva din capitolele abordate de dr. Tessa Hofmann în studiul său:

Numărul actual al armenilor din Turcia

Oficiul național de statistică al Turciei estimează că din numărul total de 82.000 de cetățeni turci de naționalitate armeană, între 8 și 10 mii trăiesc în străinătate, în principal în Germania, Olanda și Belgia. Dintre cei 72.000 rămași în țară doar 5% trăiesc în afara Istanbulului. Chiar în Raportul Anual asupra Libertății Religioase Internaționale publicat de Departamentul de Stat american pentru anul 2001, numărul membrilor Bisericii Apostolice Armele din Turcia era estimat la numai circa 50.000. În anii '90 numărul armenilor catolici din Turcia a scăzut de la circa 5.000 la mai puțin de 2.000 (în 1999). Numărul armenilor protestanți este estimat la circa 500. Comunitatea armeană din Turcia își estimează numărul propriilor membri la 60-65.000. În același timp, recensămintele oficiale arată o stagnare a numărului minorității armenice din Turcia: 57.000 de armeni înregistrați oficial în 1935, față de 58.000 în 1965.

În plus, potrivit datelor ministerului de interne turc, anul trecut se aflau în Turcia 12.451 de cetățeni ai Republicii Armenia, între 1997 și 2001 intrînd în Turcia un număr total de 82.249 de cetățeni armeni.

Dacă înainte de primul război mondial creștinii formau un sfert din populația Imperiului otoman, astăzi din cei 67,8 milioane de locuitori ai Turciei creștinii constituie sub 1%, inclusiv străinii. Probabil numărul tuturor creștinilor din Turcia este de numai 0,15 %, armenii constituind cea mai numeroasă minoritate creștină.

Numărul parohiilor armenesti din afara Istanbulului s-a restrîns drastic după 1965, astăzi nici una dintre ele nu mai are propriul său preot. În 1960 se mai aflau în Diyarbakir 200 de familii armenesti, din care în 1994 mai rămăsesse doar o bătrînă pe nume Lusine. Lusine a fost ultimul locuitor armean dintr-o regiune în care în 1914 trăiau 570.000 de armeni.

Etnologii estimează că, în afară de armenii creștini, în Turcia mai există între 30-

40.000 de cripto-armeni musulmani, care s-au asimilat majorității turce sau kurde. De asemenea mai sînt și cei circa 20.000 de musulmani din Hamșen, a căror patrie se află între Trebizonda și Erzerum dar care sînt răspîndiți și mai departe, spre nord-est. Deși strămoșii lor armeni au adoptat islamul în secolul 16, musulmanii din Hamșen și-au păstrat dialectul armenesc mai bine decît mulți armeni din Istanbul.

Continua persecuție

În timpul persecuțiilor sălbatice și a izgonirii grecilor din Pont (provincia Trebizonda) din 1922-1924, armenii rămași după genocid au devenit la rîndul lor ținta unor noi atacuri. În vara anului 1929, guvernul turc a organizat și pus în aplicare deportarea resturilor de populație armenescă din Harput, Diyarbakir și Mardin, numărul deportaților din perioada 1929-1930 ce ajungeau în caravane zilnice la Alep fiind estimat la circa 30 000.

Taxa pe proprietate pentru ne-musulmani

După ocuparea Greciei de Germania nazistă, o parte dintre elitele turcești au arătat o simpatie crescută față de naști. La 12 noiembrie 1942 a fost introdusă o taxă suplimentară pe proprietate aplicată ne-musulmanilor, taxă ce îi viza pe armeni, greci și evrei, chiar și pe cei convertiți la islam, armenilor aplicîndu-li-se cele mai ridicate taxe. Cei care nu au putut plăti au fost exilați în „Siberia turcească”, la muncă forțată la carierele de la Aşkale, de lângă Erzerum, unde 21 de condamnați au și murit. Potrivit șefului guvernului

Patriarhul Armean de Constantinopol semnează în cartea de onoare a memorialului Atatürk de la Ankara

lui turc din acea vreme, taxa nu a fost destinată finanțării unor cheltuieli de război, ci turcizării economiei, în condițiile în care din cele 19.000 de firme înregistrate la acea vreme în Istanbul doar 8 000 aparțineau turcilor musulmani.

6-7 septembrie 1955 : „Noaptea de cristal de la Istanbul”

În perioada crizelor internaționale în care este implicată Turcia, crize ce apar cu regularitate în legătură cu Ciprul, Grecia, și din 1991, cu Republica Armenia, minoritatea armeană din Turcia devine iar ținta actelor de violență tolerate sau chiar încurajate de statul turc. Astfel, în timpul așa-numitei „Nopti de cristal” de la Istanbul, mulțimile turcești înarmate cu topoare și bîte au atacat cartierele rezidențiale grecești și armenesti, au prădat magazinele și au ucis trei oameni. Tulburările s-au soldat cu prădarea a 4000 de firme grecești, armenesti și evreiești, profanarea, prădarea și incendierea a 24 de biserici grecești și 4 armenesti, profanarea a numeroase cimitire, distrugerea a 32 de școli grecești și 8 armenesti, și peste 300 de răniți.

Persecuțiile politice de după lovitură de stat militară din 1980

După lovitură de stat militară din 1980 au fost arestați cel puțin 14 armeni din Istanbul, unii dintre ei fiind chiar torturați în închisoa-

Dr. Tessa Hofmann este membră a Institutului Europei de Est al Universității Libere din Berlin și autoare sau editoare a zece cărți despre istoria și cultura armeană. Din 1979 devine activistă pentru apărarea drepturilor omului și ale minorităților și ține numeroase expuneri pe tema situației minorității armenice din Turcia. În această calitate, ea este de asemenea expert al autorităților federale germane pe probleme legate de acordarea dreptului la azil cetățenilor turci de origine armeană. Uniunea Generală Armeană de Binefacere (New York) îi acordă premiul Garbis Papazian în 1988, în semn de recunoaștere a activității sale universitare și umanitare, iar Universitatea Hracea Adjarian din Erevan îi acordă titlul academic de profesor.

re. Aceștia erau membrii activi și respectați ai comunității. Primul dintre cazuri a fost cel al tînărului arhimandrit Haik Manvel Erkatian (născut în 1954) care a fost arestat pe aeroportul din Istanbul la 10 octombrie 1980, iar în martie 1983, după un arest preventiv excesiv de lung, a fost condamnat la 14 ani de închisoare urmați de alți 4 ani de „exil intern”. Motivul arestării și condamnării: asupra lui Erkatian a fost găsită autobiografia scrisă în 1950 de defunctul preot Şikaher, care printre altele descrie genocidul din 1915, precum și o hartă a Armeniei publicată în 1888 de Congregația Măhitaristă. În timpul detenției de dinainte de proces Erkatian a fost torturat, iar după mai mulți ani de proteste internaționale a fost eliberat pe 18 mai 1986 din închisoarea militară de la Çanakkale, oficial din cauza sănătății șubrede, nefiind amnistiat nici pînă astăzi.

Pe 9 martie 1982, Hrant Güzelyan, predicator armean protestant, a fost condamnat la 16 luni de închisoare pentru pretinsă „propagandă antiturcească” și pentru „armenizarea

venție militară turcească în sprijinul Azerbaidjanului, în cadrul unui turneu efectuat în Azerbaidjan și republicile turcofone din Asia Centrală Özal a lansat amenințări deschise la adresa Armeniei: „Ce se va întîmpla dacă trei dintre bombele noastre vor lovi Armenia? Vor interveni ei [Puterile Occidentale] în Turcia?”. Făcînd aluzie la genocidul din 1915-1916, el a amenințat: „Ei [armenii] nu învață nimic din istorie. Au încercat același lucru și în Anatolia. Dar au primit o incredibilă palmă peste față [genocidul] și nu au uitat durerea nici pînă astăzi. Dacă încearcă din nou aici [în Azerbaidjan], bizuindu-se pe ajutorul vreunei țări străine [Rusia], vor vedea ei”.

În numărul din 8 aprilie 1993 al cotidianului oficial *Türkiye* se putea citi: „La fel ca munții Karabaghului, Armenia a fost pămînt turcesc de milenii și va aparține din nou popoului turc. După aceea în Caucaz armenii vor putea fi găsiți doar în muzee”. Editorialistul Mustafa Necati Özfatura, binecunoscut pentru articolele sale inflamatoare antiarmenesti din *Türkiye*, a lansat o amenințare deschisă cu genocidul: „Ne vom asigura că numărul armenilor din Armenia va deveni cît o statistică de muzeu, la fel ca în Anatolia”.

Campania antiarmenescă din presă

Referirile mincinoase și descori defăimătoare ale presei turcești despre armeni reprezintă una din principalele cauze ale temerilor cu privire la viitoarele persecuții la adresa minorității armenice. Referirile ostile din presă cimentează un clișeu ostil față de armeni deja existent în societatea turcă.

Se pare că împletirea sentimentelor antiarmenesti și antikurde în anii '90 a fost rezultatul unei inițiative a înaltelor cercuri politice și militare. Comandantul diviziei de tancri de la Bitlis declara în 1993 că fiecare al șaptelea membru al Partidului Muncitorilor din Kurdistan (PKK) ar fi armean și necircumcis: „Membrii PKK sînt nepoții acelor [ai armenilor] care în timpul primului război mondial au lovit din spate Imperiul otoman”. La rîndul său, guvernatorul regiunii din sud-estul Turciei în perioada stării de urgență a declarat că au fost înregistrați 800 de membri PKK de origine armeană provenind din Siria, Iran și Armenia. Începînd din vara anului 1993 presa turcă a vehiculat insistent ideea cum că însuși liderul PKK, Abdullah Öcalan (Apo), ar fi armean, potrivit canalului unu al televiziunii naționale TRT din 6 martie 1994, adevăratul nume armenesc al lui Öcalan fiind Artin Hagopian. Reporterul de la TRT le explica cetățenilor turci de origine kurdă că armenii au preluat controlul asupra PKK. La scurt timp după aceea cotidianul *Turkish Daily News* îl localiza pe liderul PKK în coridorul Lacin controlat de forțele armenice din Karabagh, „anunțul” fiind imediat repetat și de TRT.

Studiul întocmit de dr. Tessa Hofmann mai prezintă și alte aspecte legate de persecutarea armenilor din Turcia: discriminarea în anii '70, islamizarea forțată de la începutul anilor '80, presiunile și restricțiile la care sînt supuse școlile armenesti, tratamentul discriminator și umilitor la care sînt supuși armenii în timpul serviciului militar, distrugerea moștenirii culturale armenesti. *Armenii în Turcia astăzi* prezintă o situație total incompatibilă cu pretențiile Turciei de aderare la Uniunea Europeană, situație care este foarte puțin probabil că va înceta în următoarele decenii, chiar dacă, într-un final, Turcia va reuși să forțeze intrarea în UE.

Vartan MARTAIAN